

УДК 94:330(338)“15/16”

**ПРОМИСЛИ ЯК ВАЖЛИВА ОДИНИЦЯ ЕКОНОМІКИ ПОДІЛЛЯ
(XV – ПЕРША ПОЛОВИНА XVII ст.)****А. М. Войнаровський****(Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ)**

Розглянуто економічне життя мешканців Поділля. Окреслено місце і роль промислів у господарській діяльності Подільського та Брацлавського воєводств. Звернено увагу на економічну сторону соціальних конфліктів.

Ключові слова: промисел; Поділля; наїзд; прикордоння; дерево; поташ; мед; віск; хутро.

The article analyzes the economic life of the inhabitants of the Podolia. Defined role and place trades in economic activity of Podolsk and Bratslav voivodeship. Attention is paid to the economic side of the noble conflict between J. Ostrogskiy and Y. Strus, between A. Pischynskiy and M. Kopyevskiy. The information about the owners of the most important industrial sector. Expands question the role of forests in the life of border residents and their commercial value. Approve that the tail traditional forms of agriculture greatly inferior local crafts that from the end of the XVI century exports are an important part of the Rech Pospolita. Among them is to provide industrial products such as wood, potash, honey, wax, furs.

Key words: craft; Podolia; invade; frontier; potash; wood; wax; furs.

Постановка проблеми. Швидкі темпи сучасного життя змушують країни переглядати своє ставлення до тих чи інших проблем або навіть шляхів власного розвитку. Те ж спостерігаємо і в Україні, яка продовжує переживати економічну і політичну кризу. Однак історія вчить нас не забувати про практику минулого, а, навпаки, використовувати її для побудови майбутнього. Сучасна українська історична наука стала важливим інструментом для подолання суспільної турбулентності, що склалася у період гібридної війни.

Певну схожість із теперішнім можемо віднайти й у глибинах нашої історії. Майже кожен український прикордонний регіон потерпав від викликів “добросусідства”. Серед таких історико-географічних областей було й Поділля, населення якого пристосувалося до постійних випробувань, які виникали як через сусідство зі Степом, так і через західне осадництво цих земель. Крім того, подоляни навчилися жити й розвиватися економічно в умовах політичної та військової турбулентності. Ключове місце в цьому економічному розвитку відводилося промислам, дослідження яких дозволить нам переосмислити по-іншому регіональну особливість даного краю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання промислів доволі часто вивчали історики у власних дослідженнях. Деякі з них звертали увагу на окремі, найбільш домінуючі у суспільстві господарські заняття. Так, поверхово розкривали проблему економічної складової промислів у житті подолян такі автори, як

© А. М. Войнаровський, 2016

О. Білецька¹, Л. Бялковський², М. Грушевський³, Г. Денисик⁴, М. Петров⁵, О. Піддубняк⁶.

Мета статті – історико-економічний аналіз подільських промислів, визначення місць розташування й ринки реалізації продукції.

Виклад основного матеріалу. Протягом XV – першої половині XVII ст. подільські міста й села залишалися сільськогосподарськими центрами. Ф. Бродель писав, що в Європі “не було жодного міста, жодного містечка, яке не мало б своїх сіл, свого кляптя сільського життя”⁷. Поруч із традиційним землеробством і скотарством, що було сильно розвинене на Поділлі, основу економіки окремо взятого господарства становили промисли.

Князі Коріатовичі заклали основи до заселення даного краю і розбудували Подільську землю містами-фортецями. Для цієї діяльності вони використовували лісові масиви свого князівства. Яскравим прикладом цього можуть бути легенда про заснування м. Кам’янець. Крім деревини для будівництва, ліс цієї прикордонної зі степом території був місцем захисту люду від набігу татар. Також це був простір, де розмішувалися іншого роду промислові угіддя, починаючи від мисливських місць і закінчуючи пасіками і млинами. Привілейовані власники, які мали у своїх володіннях ліси, зобов’язувалися “служити дровом” старості. Такі умови були зазначені у наданні польського короля Владислава II Ягайла для пана Ісака у 1407 р.⁸ Лісових насаджень на Поділлі до нашого часу збереглося не так і багато, більшість з них були знищені як у досліджуваній період, так і в подальші роки. Наприклад, у 1432 р., під час воєнних дій між поляками і прихильниками Свидригайла, повністю був вирубанний ліс під Копистирином на р. Мурафа⁹.

У досліджуваній період ліси покривали ще доволі значні площі Подільської землі, однак у найбільш осілих місцях їхня кількість була відчутно малою. Тому в таких місцях була поширена практика оренди вирубки дерева жителями одного села чи міста в іншого. Так, селяни із села Лисе (Lisie) у 1582 р. намагалися забезпечи-

¹ Білецька О. Поділля на зламі XIV–XV ст.: до витоків формування історичної області. – Одеса, 2004.

² Białkowski L. Podole w XVI wieku. Rysy społeczne i gospodarcze. – Warszawa, 1920.

³ Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т. – К. ; Львів, 1995. – Т. 6: Життя економічне, культурне, національне XIV–XVII віків.

⁴ Денисик Г., Лаврик О. Млини в історії господарського освоєння річок Поділля // Український млинологічний журнал. – 2011. – Вип. 1. – С. 112–113.

⁵ Петров М. Місто Кам’янець-Подільський в 30-х рр. XV–XVIII ст.: проблеми соціально-економічного, демографічного, етнічного та історико-топографічного розвитку. Міське і замкове управління. – Кам’янець-Подільський, 2012.

⁶ Піддубняк О., Крикун М. Топонімічні об’єкти Брацлавського воєводства останньої чверті XVI – першої половини XVII ст. (на підставі родинного архіву Пісочинських) // Історичне картознавство України. – 2004. – С. 397–413.

⁷ Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. : в 3 томах. – К., 1995. – Т. 1: Структура повсякденності: можливе і неможливе / перекл. з фран. Г. Філіпчук. – С. 414.

⁸ Сіцінський Ю. Поділля під владою Литви / упорядники Д. Ващук, М. Мошак. – Кам’янець-Подільський, 2009. – С. 83.

⁹ Там само.

ти себе деревом і хмизом, придбали за певні кошти право рубки дерева в Оленішові¹⁰. В іншому випадку діди́чка села Вірмен, що під Кам'янцем, Анна Радецька, отримала у 1557 р. дозвіл від Гербутової діди́чки на рубку дерева в лісах, що належали до її села Вербки. Умовами отримання лісових матеріалів у даному випадку було використання дерева для будівництва двору, паркану, млина або будинків селян. Заборонено було брати деревину на продаж. Серед дерев, які згадуються в акті, були дуби, липи, берест, ясени, черешні¹¹. У 1582 р. за дозвіл рубати дерево в Оленішовському лісі нато́мість було взято 15 третинників¹² вівса і по 2 курки від кожного¹³.

Траплялися випадки, коли й міста були позбавлені лісових насаджень, тому змушені були звертатися до короля або великого князя литовського з проханням надати їм доступ до деревини приватних володінь. Так трапилося з міськими жителями Кам'янця, котрі у 1515 р. отримали дозвіл від короля користуватися лісами в радіусі 25 верст від столиці воєводства¹⁴.

Економічна цінність деревини викликала появу сусідсько-шляхетських міжусобиць. Судові актові матеріали містять дуже велику кількість таких випадків. Так, наприклад, у серпні 1590 р. відбувся наїзд підданих кн. Януша Збараського з Немирівського і Прилуцького маєтків на Жорницькі володіння брацлавського підкоморія Лаврина Пісочинського. Під час цієї акції “мещанє и волощанє немировские в дубровех и лесах дерево вшелякое рубають”¹⁵. У 1604 р. нащадки Стефана Клещовського позивалися до суду на кн. Костянтина Острозького у зв'язку з наїздом підданих останнього на грунт Клещовський, Тивровський і Звониський, а також через завдану шкоду: вирубання лісів¹⁶. У 1606 р. таким чином позбавилися своїх лісових володінь Семен Комар, Дешковські й Жуковські. У власність Яна Замойського перейшли урочище і ліс, званий Турчин, половина лісу Микуца з грунтами і належностями за р. Росава, що у Брацлавському воєводстві¹⁷.

Більшість цих лісових насаджень використовувалася для поширеного наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. поташного промислу. М. Грушевський писав, що в цей час як на внутрішньому, так і на західноєвропейському ринках був великий попит на поташ¹⁸. Його використовували для відбілювання тканин, виго-

¹⁰ *Białkowski L. Podole w XVI wieku.* – S. 56.

¹¹ *Ibid.* – S. 56–57.

¹² “Третинник – міра сипких тіл, поширена на території Подільського, Брацлавського воєводств та Галицької землі Руського воєводства до середини XVII ст. О. Неселовський вважав, що третинник містив приблизно 1 центнер сипкого тіла. К. Соханевич зазначав поширення на Поділлі кам'янецького, барського і хмільницького третинників. Найменшим з них був кам'янецький, що містив приблизно 250 літрів пшениці” (*Грушевський М. Опис подільських замків 1494 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.m-hrushevsky.name/uk/History/1895/OpysPodilskyxZamkiv1494.html>)

¹³ *Białkowski L. Podole w XVI wieku.* – S. 29.

¹⁴ *Петров М. Місто Кам'янець-Подільський...* – С. 320.

¹⁵ *Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років / упор. М. Крикун, О. Піддубняк.* – Львів, 2008. – С. 488–490.

¹⁶ *Jabłonowski A. Źródła Dziejowe.* – Warszawa, 1894. – Т. XXI. – S. 510.

¹⁷ *Ibid.* – S. 523.

¹⁸ *Грушевський М. Історія України-Руси.* – Т. 6. – С. 74.

товлення миючих засобів, фарб, косметики, у чинбарстві, виготовленні свічок й особливо у виробництві різних сортів скла¹⁹. Згадки про даний промисел на Поділлі стосуються більше Брацлавського воєводства. Так, у 1613 р. князі Збаразькі позиваються у справі наїзду та руйнування “буди на ґрунті Рахновському”. Від “палення лісів” у 1622 р. постраждали ліси маєтку Чечелівці Олександра Пісочинського. Останній також виграв судову суперечку в Дмитра Красносельського за шкоду, заподіяну в буді Гоголівського лісу, а також за невиконання присуду в справі порушення контракту на випалення поташу в тому ж лісі²⁰.

Зменшення чисельності лісових насаджень у Руському воєводстві та Волині стали причиною того, що гданські торгові групи поширюють свої торговельні контакти далеко на схід, сягаючи кордонів Речі Посполитої зі Степом. Крім того, у період з 1560-х до 1620-х рр. ціна на попіл порівняно з іншими товарами зростає щонайменше у 5 разів. Так, в Овруцькому старостві за 1 гданський лашт попелу купці платили 576 злотих²¹.

Активними учасниками цих комерційних зв'язків були брацлавські шляхтичі й магнати. Серед них слід згадати родину Шашкевичів, котрі у 1623 р. надали право гданським купцям палити попіл та виробляти клепки, “поки вистачить придатного дерева” у Гнилецькому, Печеніжецькому та інших лісах, що належали до Тиманівки²².

На Брацлавщині та Волині значні промислові інтереси мав купець і міщанин Гданська Даніель Гаврат. Він постачав з українських земель на західний ринок селітру і вироби з попелу. Саме із цією особою мали контракти як О. Пісочинський, так і М. Копієвський. Між обома виник конфлікт, напевне він був обумовлений бажанням одного з них позбутися конкурента у постачанні сировини Гаврату. У травні 1625 р. Микола Копієвський скаржився до суду на Олександра Пісочинського у зв'язку з тим, що піддані останнього випалювали попіл у Куницькому лісі позивача²³.

Окрім даних осіб, Даніель Гаврат мав торгові домовленості і з княжною Ганною Корецькою. Саме остання мала виконати замовлення купця на виготовлення у своєму містечку Колюмові, що в Брацлавському воєводстві, селітри, яку купець хотів продати у Любліні. Княжна конфіскувала 8 бочок селітри і продала їх острозьким євреям Юзефу Кучевичові й Лейбові. Кожна бочка була оцінена по 750 злотих²⁴.

Поташний промисел, а також виготовлення селітри були поширені й у володіннях М. Калиновського. Так, у 1634 р. він уклав контракт із львівським купцем на поставку 100 бочок поташу на суму 29 тис. злотих, а через три роки – другий конт-

¹⁹ Україна і Литва в XIV–XVI ст. Політико-правові та соціально-економічні аспекти / В. Берковський, А. Блануца, Д. Вашук, А. Гурбик, Б. Черкас. – Луцьк, 2011. – С. 232.

²⁰ *Отамановський В.* Вінниця в XIV–XVII ст. Історичне дослідження. – Вінниця, 1993. – С. 246.

²¹ *Грушевський М.* Студії з економічної історії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://shron.chtyvo.org.ua/Hrushevskiy/Studii_z_ekonomichnoi_istorii_Ukrainy.pdf

²² *Отамановський В.* Вінниця в XIV–XVII століттях... – С. 247.

²³ *Піддубняк О.* Документальні свідчення про участь татар у внутрішніх чварах шляхти Брацлавського воєводства в першій чверті XVII ст. // Україна в минулому. – К. ; Львів, 1996. – Вип. 8. – С. 194–196.

²⁴ Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина / упор. В. Кравченко, Н. Яковенко. – К., 1990. – С. 277–278.

ракт із гданським купцем на поставку 100 лаштів поташу на суму 108 тис. злотих. У 1638 р. Калиновський віддав в оренду гданському купцеві Я. Деменцю на три роки м. Умань із сусідніми містечками за 119 тис. польських злотих. Калиновський зобов'язувався купити у даного купця 5400 шифунтів поташу (понад тисячу тонн), виробленого в уманських мастках²⁵. Таким чином, Калиновський зосереджував у власних руках не лише значні земельні, політичні, але й потужні економічні ресурси. Із цього стає зрозумілим, що поташний промисел був ключовим у його земельних володіннях.

Поташний промисел був поширений: у ходаковських і каленських лісах (територія сучасних сіл Ходаки та Слобода-Ходацька Барського району Вінницької обл.) у 1603 р.²⁶, у селі Турбовці 1609 р. (завдано шкоди на 2040 польських злотих)²⁷; у селі Козі Хребти (Kozice) 1625 р.; поташні та смальцюжні в селах Ометинці й Лука 1625 р.²⁸. У 1642 р. євреї містечка Літин спустошили ліси села Демидовці “при паленъ и робенью салетри”²⁹.

Існували випадки, коли в одному місці поширювалося два промисли. І тому шляхтичам доводилося жертвувати одним на користь іншого. У 1643 р. М. Калиновський прагнув вберегти від палення поташу Нестерівський лісок, де стояли замкові пасіки, тому видав спеціальний указ, за яким з лісу дозволялося брати деревину лише на двірські потреби. Те ж саме стосувалося і Супрунівського та Яцківського лісів у 1647 р.³⁰

Характерною рисою Подільської землі була її наповненість медом і воском. Так її описав у власній книзі французький мандрівник Блез де Віженер у 1573 р.³¹ Подоляни займалися бортництвом ще з давніх часів, а у досліджуваний період поруч з бортями існували пасіки. Щодо останніх, то вони вперше згадуються на Поділлі у грамоті Федора Коріатовича 1392 р. для Пашка Васневича: “...А Пашковым людем волно во всих лесех стоати пасеками и бчол искати, а Пашко мает на нихъ перепистъ мати...”³² В. Отамановський писав, що на території Східного Поділля південною межею поширення пасік були землі сіл Тиврова, Кліщева, Шендерова та Тростянець, далі за цими поселеннями на південь на початку XVI ст. затримується бортництво³³.

Про цей промисел у XV ст. відомо небагато інформації. У 1407 р. польський король Ягайло надав привілей слuzі Ісаку на село Тесоловці над р. Смотрич разом із пасіками. У 1414 р. великий князь литовський Вітовт надав своєму службовцю Василю Карачевському в дідичне володіння село Семяків з пасіками³⁴. У 50–70-х рр.

²⁵ *Бойко І.* Селянство України в другій половині XVI – першій половині XVII ст. – К., 1963. – С. 75–76.

²⁶ *Jablonowski A.* Źródła Dziejowe. – Т. XXI. – S. 458.

²⁷ *Ibid.* – S. 549.

²⁸ *Піддубняк О., Крикун М.* Топонімічні об'єкти Брацлавського воєводства... – С. 401.

²⁹ Там само. – С. 402.

³⁰ *Отамановський В.* Вінниця в XIV–XVII століттях... – С. 247.

³¹ *Січинський В.* Чужинці про Україну. – Авгсбург, 1946. – С. 20–21.

³² *Михайловський В.* На маргінесі документа подільського князя Федора Коріатовича від 1392 р. // *Ruthenica. Щорічник середньовічної історії та археології Східної Європи.* – К. : Інститут історії України, 2016. – Т. XIII. – С. 191.

³³ *Отамановський В.* Вінниця в XIV–XVII століттях... – С. 102.

³⁴ *Січинський Ю.* Поділля під владою Литви. – С. 83, 92.

XV ст., коли Східне Поділля підпорядковувалося київському князю Семену Олельковичу, в північно-східній частині Вінницького повіту головним промислом було видобування меду. Люстрація Поросся 1471 р. говорить, що у селі Терисіїв – пасіка з 106 бджолами; село Євдадіїв – 45 бджіл; село Онтонів – 100 бджіл³⁵.

Економічно важливою одиницею господарства даний промисел стає у XVI – першій половині XVII ст., а самі пасіки починають уособлюватись як великий господарський комплекс. Прикладом цього може бути опис пасіки під Брацлавом 1545 р.: “...иньшии пасеки, ижъ и три селища за одну пасеку не стоятъ, при которои естъ на милю земли, а внаменшее на полмили. Тамъ же в него пашня, ставы спустыньи, бчол множество, звер всякии, сады и огороды оwoщовыйи роскошныи и всякии иньшии пожиток. В которую пасеку и в земли и сеножати и дубровы, што к неми прислухаеть, не только невольно естъ никому входов и пожитков никоторых мѣти, але и дровъна ани травы стебла ништо даромъ взяти не может, оли ж все за поклономъ...”³⁶. Щодо Вінницького повіту, то тут міщани, яких було 141 дим, володіли 27 пасіками³⁷.

Щодо Подільського воєводства, то на середину XVI ст. з пасік міста Кам’янець приходять чиншу річного 7 злотих. Так, серед сіл Кам’янецького староства медова данина була така: село Перевороче – 24 злотих і 20 грошей; Пасічники сіл Кіплінців і Голоскова дали данину бджолину в розмірі 17 злотих і 10 грошей; село Лясковиця – 12 злотих. Міщани Смотрича дали за люстраційний рік бджолиної данини 17 злотих і 20 грошей. Село Грицьків поблизу Смотрича – 13 злотих і 10 грошей. Містечко Летичів – злотих 106 і 20 грошей. Село Хорбачов – 18 злотих, село Холенішов – 19 злотих і 10 грошей. У приватних володіннях пана Добка: Летове дворище – за рік дано 3 злотих і 10 грошей; село Біла – за 1564 р. дано 2 злотих і 20 грошей. Село Лізжеч пана Талафужа дає з бджіл 10 злотих і 10 грошей. Село Мординя державця Мацея Надольського – 10 злотих. Село П’ятничани – 8 злотих³⁸.

У Барському старостві: містечко Єлтушків – 81 пнів-вуликів, з яких дано данини 54 злотих, село Маніківці – вуликів-пнів 30, кожен по 20 грошей, село Біліківці – 13 вуликів, у рік дають злотих 8 і 20 грошей, село Головчинці – вуликів 30, за рік з них приходять данини 6 злотих і 20 грошей, село Іванівці – вуликів 20, на рік дають злотих 4 і 13 грошей, село Карачинці Римове – за 1563 р. вуликів 20, за рік даються третью частини злотих 4, 13 грошей, село Карачинці Підлісні – з 18 вуликів-пнів дають у рік прибутку 4 злотих, а меду на 2 злотих, Щодрова (Sczodrowa) – з 20 вуликів у рік дають данини 4 злотих і 13 грошей, і меду на 2 злотих, село Сусловці – вуликів 8, мед дають на 6 злотих, Деражня, зване Лукою село, дало за 1565 р. із тридцяти вуликів меду на 6 злотих, село Крутобородинці – вуликів 24, село Покутинці – вуликів 20, село Макарів – вуликів 40³⁹. Водночас пасіки польської частини міста

³⁵ *Отамановський В.* Вінниця в XIV–XVII ст. ... – С. 102.

³⁶ Литовська Метрика. – Книга 561: Ревізії українських замків 1545 року / Підготував В. Кравченко; ред. кол.: Сохань П. (відп. ред.), Боряк Г., Крикун М., Купчинський О., Маврін О., Майборода Р., Мищик Ю., Німчук В., Тодійчук О., Федорук Я., Яковенко Н. – К., 2005. – С. 236.

³⁷ Там само. – С. 219.

³⁸ Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов. – К., 1890. – Ч. 7. – Т. II. – С. 170, 172, 173, 174, 179, 180, 183, 184, 195, 196, 198, 207, 212.

³⁹ Там же. – С. 216, 219, 225, 229, 235, 236–237, 238, 240, 248, 251, 253, 255.

Бар дали за 1563 р. із 62 вуликів 42 злотих і 20 грошей податків⁴⁰. Руська частина мала 19 пасічників, котрі володіли 86 вуликами, дали прибутку 57 злотих⁴¹. Чемериська частина – 64 вулики, що оцінено в 22 злотих і 10 грошей, третя частина на рік становить 9 злотих і 23 грошей⁴². Щодо Хмільницького староства, то у 1565 р. тут нараховувалося 149 вуликів, з яких отримано 99 злотих і 10 грошей⁴³.

У 1566 р. у Летичівському старостві Подільського воєводства нараховувалося 1600 пнів-вуликів, що належали замку, водночас у Скалі – лише 860⁴⁴. З огляду на зазначену інформацію стає зрозуміло, що більшість подільських сіл, міст і містечок мали пасіки та бортні дерева, які стали причиною появи окремої данини: бджолоїної та медової. Чисельність сплати податків дає підстави стверджувати, що бортництво і пасічництво Західного Поділля поширеними були на півночі та заході воєводства, подалі від південно-східних кордонів.

Протягом XV – у першу половину XVII ст. пасіки як прибуткові промислові центри потерпають від розбоїв, грабунку та наїздів, що відбувалися внаслідок шляхетських міжусобиць або під час нападу татар чи волохів.

Литовські Статути прагнули вберегти від нищення ці важливі для країни й окремого господарства володіння. Тому передбачався штраф за пошкодження бортного дерева у вигляді 2 кіп литовських грошей, за бортну сосну і дуб, де ще не було бджіл – 1 кіпа грошей, за приготовлені дерева, але безбортні – по півкіпи грошей за кожне пошкоджене. Що ж до самих бджіл, то в разі їх викрадення за кожну треба було заплатити 2 кіпи грошей, якщо такий випадок стався на садибі або на пасіці – 3 гроші⁴⁵.

12 серпня 1594 р. у гродській книзі Брацлавського замку зроблено запис щодо повернення брацлавським воєводою кн. Янушем Збараським захоплених земель брацлавського земського судді Семена Ободенського, серед яких були й пасіки: “...в Лозовом пасеце Бутко с Порпуровец на куниці зо бчолою стоит... А в другої пасецы Протас, мешанин жорнищский, также зо бчолою стоит...”⁴⁶ У наступному 1595 р. була пограбована Бугаївська пасіка того ж суді, але вже підданими Лаврина Пісочинського. Внаслідок цієї акції постраждали і медові виробництва місцевих куничників: у Пертушка Ковшаренка – 100 бджіл з вуликами і медом прісним, а в Гарасима – вуликів і меду 80 штук⁴⁷.

У серпні 1601 р. піддані князя Януша Острозького з містечка Айсина або Липовця у кількості 2 тис. “гвалтом” наїхали на містечко Буки (Струсь-город) вінницького і звенигородського старости Юрія Струся, де пограбували місцеві пасіки. Загалом було захоплено й вивезено до Айсина 860 вуликів із бджолами і медом, кожен оцінюється у 5 кіп грошей литовських. 22 ручки меду, кожна ручка кошту-

⁴⁰ Там же. – С. 130.

⁴¹ Там же. – С. 132.

⁴² Там же. – С. 134.

⁴³ Там же. – С. 140.

⁴⁴ *Бойко І.* Селянство України. – С. 70.

⁴⁵ Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. – Одеса, 2003. – Т. II. Статут Великого князівства Литовського 1566 р. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – С. 369–370.

⁴⁶ Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років. – С. 275.

⁴⁷ Там само. – С. 621–622.

вала по 6 кіп, а також 5 полубочків прісного меду, кожен оцінювався по 20 кіп грошей литовських⁴⁸. Загалом сума завданої шкоди становила 4532 кіп грошей литовських, що для того часу було доволі значною сумою. Це є яскравим прикладом того, як у процесі сусідсько-шляхетських міжусобиць знищувалася економічна основа існування того чи іншого господарства.

Існували випадки, коли під час наїзду імітувався напад татар. Таке “театральне дійство” трапилося під час пограбування пасіки Гнилорудського ґрунту кн. Януша Збарзького службовими татарами кн. Йоахіма Корецького з Беліловець і Остотопова у 1599 р.⁴⁹

Шляхтичі й магнати мали своїх помічників, часом ними були повноцінні бандитські ватаги, котрі займалися грабунком і розбоєм. Так, у 1606 р. була пограбована пасіка пана Андрія Володийовського на р. Саврані людьми Тихона Шашкевича⁵⁰. Під час судового розгляду справи один із підданих панів Шашкевичів, розбійник Павлик, зізнався про скоєне: “А, деи, с тыми товаришами сего року, у двѣ недѣли по Божомъ Нарожению, пасеку на кґрунте села Бубьнова, в лесе, с погребѣ бчолы үлевъ сто живцемъ, поехавши пѣтерма санми, Шлны бчолы дла меду попсовавши, а готового меду ручокъ двѣ присного, на Шные сани понакладавши, Шные пасеки, тых товаришов, над Косницу в лес припровадивши, дисталися есмо и на пожиток свои... мел там в том погребѣ бчол своих взяли тые бчолы”⁵¹.

Масштаби поширення пасічництва на Поділлі можна прослідкувати за допомогою аналізу документів застави земельних володінь. Так, наприклад, у 1585 р. брацлавський земський суддя Іван Кошка відступив у заставу кн. Константину Острозькому 25 сіл у Брацлавському воєводстві за 10 000 литовських грошей, поруч з якими князю відходило і 37 пасік разом із садами та різними угіддями⁵².

В. Отамановський писав, що Східному Поділлю було притаманне “кочівне пасічництво”. Воно полягало в тому, що міщани Вінниці щороку мандрували в пустинні землі Брацлавського воєводства, щоб “стати зі своїми пасіками”. Джерела повідомляють, що вони стояли над р. Липовцем (імовірно р. Соб – А. В.), а пізніше аж над р. Гірський Тікич, біля містечка Буки⁵³.

Для економічного життя Поділля цей промисел був одним з ключових. Подільські бджолині продукти активно імпортувалися у західному і північному напрямках. Для того щоб збільшити чисельність експортованого товару закуповувався молдавський мед і віск. У цій торгівлі активну роль відігравали кам’янецькі купці. Так, в XVI ст. один молдаванин з Ясс продав жителю м. Кам’янця 229 каменів воску. Л. Гвоздик-Прицак підрахувала, що цього цінного товару було продано 7328 фунтів, виходячи з того, що камінь важить 32 фунти (16 кг)⁵⁴. У 1623 р. кам’янецький купець

⁴⁸ Архив Юго-Западной России. – Ч. 7. – Т. II. – С. 387.

⁴⁹ Jablonowski A. Źródła Dziejowe. – Т. XXI. – S. 415–416.

⁵⁰ Ibid. – S. 515.

⁵¹ Піддубняк О. Два виписи з чорних книг Вінницького замку // Україна в минулому. – К.; Львів, 1994. – Вип. 5. – С. 147–148.

⁵² Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років. – С. 383–387.

⁵³ Отамановський В. Вінниця в XIV–XVII століттях. – С. 98.

⁵⁴ Гвоздик-Прицак Л. Економічна і політична візія Богдана Хмельницького та її реалізація в державі Військо Запорозьке [Електронний ресурс]. – К., 1999. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/coss2/gvpr04.htm>

Ованіс Лєвонович купив 24 1/4 каменів воску в яського купця Ованіса Андживича⁵⁵. Наприкінці XVI – в першій половині XVII ст. кількість торговельних контрактів у торгівлі продуктами медового промислу швидко зростає. У ній активну роль виконують усі жителі Поділля, починаючи від селян і закінчуючи шляхтою та магнатами. Прикладом слугує місто Хмільник, де у 1622 р. мешкало 33 пасічники⁵⁶. Комерційна сторона торгівлі змушує львівських купців рушати далеко на схід для укладання контрактів, щоб забезпечити себе необхідними товаром. Так, наприклад, у 1634 р. один із львівських негодіантів укладає контракт з М. Калиновським на суму 20 тис. злотих на різні продукти з його уманських маєтностей, серед яких значився мед солодкий (неварений). Більшість подільських товарів направлялися на продаж до Львова, Луцька, Кракова, Любліна та Ярослава⁵⁷, а звідти експортувалася через Гданськ на ринки Західної Європи.

Прикордонний статус Поділля впливав на повсякденне життя місцевих жителів. Традиційні види господарської діяльності доволі часто потерпали від нападів татар. Серед інших, не менш важливих промислів, які були тут поширені, можна виділити: борошномельний, який був представлений водяними млинами і примітивнішими жорнами; хутряні промисли (боброві, куничні тощо), що посідали помітне місце у торгівлі із Заходом; рибний промисел, що завдячує значній мережі водних артерій. У першій половині XVII ст. зростає популярність на залізо, яке було необхідне для виготовлення сільськогосподарських товарів та зброї. Це сприяє розвитку залізорудного промислу і на території Поділля, який був поширений скрізь, де були в наявності болотна руда і ліс⁵⁸. Руди або рудки, які згадані у документах: Айсинка 1605 р. поблизу р. Соб; Гладська Рудка 1578 р.; Дмитрівка, біля Жорниць 1614 р.; Золотуха 1578 р.; Кричача, коло р. Поганки, притоки р. Соб, 1616 р.; Рудка 1605 р.; Шерешівська 1595 р., права притока Собка та ін.⁵⁹ Як і інші промисли, залізорудний також потерпав від наїздів. Так, у 1602 р. Яків Лемеш позивався на Адама Волчковича у справі наїзду на маєтність Сельце, де поруч з навколишніми землями постраждала рудня забудована. Сума завданої шкоди була оцінена у 3000 кіп грошей литовських⁶⁰.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Прикордонний характер Подільської землі не дозволяв їй повною мірою розвиватись економічно. Чисельні татарські набіги, а також нестабільна політична ситуація в регіоні змушували місцевих жителів займатися промислами. Природні умови повністю сприяли цьому, а також вберігали дані угіддя від нищення. Промисли протягом XV – у першій половині XVII ст. набули колосального значення у селянських, шляхетських і магнатських господарствах. Це був борошномельний, деревообробний, бджолиний, поташний, рибний і залізорудний промисел.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Бойко І. Селянство України... – С. 71.

⁵⁷ Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 6. – С. 172.

⁵⁸ Бойко І. Селянство України... – С. 77.

⁵⁹ Піддубняк О., Крикун М. Топонімічні об'єкти Брацлавського воєводства... – С. 404.

⁶⁰ Jablonowski A. Źródła Dziejowe. – Т. XXI. – S. 557.